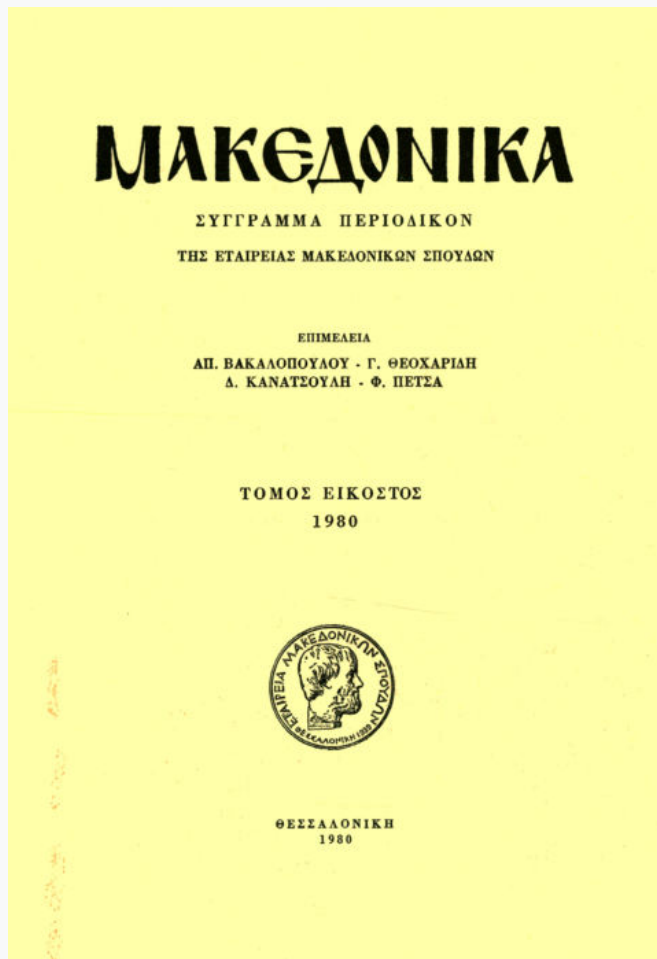

Μακεδονικά

Τόμ. 20, Αρ. 1 (1980)

Οι ΙΕ' Ιερομάρτυρες Τιβεριουπόλεως-Στρωμνίτης: ιστορικά προβλήματα και λατρευτική πραγματικότητα

Αθανάσιος Αγγελόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.414](https://doi.org/10.12681/makedonika.414)

Copyright © 2014, Αθανάσιος Αγγελόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αγγελόπουλος Α. (1980). Οι ΙΕ' Ιερομάρτυρες Τιβεριουπόλεως-Στρωμνίτης: ιστορικά προβλήματα και λατρευτική πραγματικότητα. *Μακεδονικά*, 20(1), 463–484. <https://doi.org/10.12681/makedonika.414>

ΟΙ ΙΕ' ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΕΣ ΤΙΒΕΡΙΟΥΠΟΛΕΩΣ-ΣΤΡΩΜΝΙΤΗΣ.
ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΣ*

1. Εἰσαγωγικά. α. Γενικά. Τὰ ἔργα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου, περὶ τὰ τέλη τοῦ 11ου αἰῶνος (1090-1126 περίπου), συνιστοῦν βασικὰς πηγὰς τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων. Ἰδιαιτέρως ὁμως ἐν ἔργον τοῦ Θεοφυλάκτου ἔχει συγκινήσει τὴν ἑλληνοβουλγαρικὴν παράδοσιν τῶν μέσων καὶ νεωτέρων χρόνων. Φέρει τὸν τίτλον «Μαρτύριον τῶν Ἁγίων Ἐνδόξων Ἱερομαρτύρων ΙΕ' τῶν ἐν Τιβεριουπόλει τῇ βουλγαρικῶς ἐπονομαζομένη Στρουμίτζη μαρτυρησάντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Δυσεβεοῦς Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου».

Τὸ ἔργον αὐτὸ ἔχει πολλακίς ἰδεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, τὸν 18ον καὶ τὸν 19ον αἰῶνα, λόγῳ τῆς μεγάλης ἱστορικῆς σημασίας του, διότι μᾶς περιγράφει καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει αὐθεντικὰς καὶ τεκμηριωμένας πτυχὰς τῆς ἱστορίας τοῦ ἔσωτερικοῦ, κυρίως, βίου τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους, τοῦ 9ου αἰῶνος, καὶ διότι ἡ ἱστορία τῶν 15 Μαρτύρων Τιβεριουπόλεως ἔχει σφραγίσει διὰ μέσου τῶν αἰῶνων τὰς πνευματικὰς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων μὲ ἐπίκεντρον τὴν Στρώμνιτσαν καὶ τὴν Βραγαληνίτζαν.

β. Ἐκδόσεις. Εἰδικώτερον, ἐκδόσεις ἔργων τοῦ Θεοφυλάκτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ μνημονευθέν, ἐγένοντο κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν ἢ πρώτη τὸ 1741, ἢ δευτέρα τὸ 1758, ἢ τρίτη τὸ 1830 καὶ ἢ τετάρτη τὸ 1895 καὶ μεταφράσεις εἰς τὴν βουλγαρικὴν τὸ 1897 καὶ τὸ 1931.

Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ 1741 ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου Κωνσταντινίδου εἰς τὴν Μοσχόπολιν, δαπάναις τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ναοῦμ καὶ περιλαμβάνει τὸν Βίον τῶν 15 Ἱερομαρτύρων μετὰ σχετικῆς Ἀκολουθίας, ἐπιμελεῖα τοῦ ἐπισκόπου Γκόρας Μιχαήλ, ὁ ὅποιος ἀφιερώνει τὴν ἔκδοσιν αὐτὴν «Τῷ Μακαριωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ Ἀχριδῶν κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάσαφ».

Ἡ πρώτη αὐτῆ ἔκδοσις ἐγένετο ἀφορμῇ ὥστε νὰ ἐκδηλωθῇ τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν διὰ τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ Θεοφυλά-

* Ἡ μελέτη αὕτη προέκυψε ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασίαν δύο ἀνακοινώσεων εἰς τὴν Σόφειαν, τὸν Μάιον καὶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1980, ὡς καὶ μᾶς διαλέξεως εἰς τὴν αἰθουσαν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τὴν Κυριακὴν 30 Νοεμβρίου 1980.

κτου. Ἠκολούθησεν ἡ δευτέρα ἔκδοσις ἔργων τοῦ Θεοφυλάκτου ἐν Βενετία, τὸ 1748, ὑπὸ τοῦ Β. Finetti· μεταξύ τῶν ἐκδοθέντων συμπεριλαμβάνεται πρωτίστως ὁ Βίος τῶν 15 Ἱερομαρτύρων.

Ἡ τρίτη ἔκδοσις, τοῦ 1830, συνιστᾷ βελτιωμένην ἐπανεκδόσιν τοῦ Βίου καὶ τῆς Ἀκολουθίας τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, ἐκείνης τῆς Μοσχοπόλεως. Ἡ τρίτη αὕτη ἔκδοσις ἐγένετο εἰς Κωνσταντινούπολιν δαπάναις τοῦ μητροπολίτου Στραμνίτισης Γρηγορίου τοῦ Βυζαντίου (1818-1830). Τῆς τελευταίας αὐτῆς ἐκδόσεως ἀντίτυπα καὶ ἀντίγραφα σώζονται εἰς τὴν μονὴν Ζωγράφου εἰς Ἅγιον Ὄρος.

Ἡ τετάρτη ἔκδοσις τοῦ 1895 εἶναι τοῦ Migne, τῆς σειρᾶς Patrologia Graeca. Ἡ ἔκδοσις αὕτη περιλαμβάνει τὰ περισσότερα γνωστὰ ἔργα τοῦ Θεοφυλάκτου καὶ εἶναι ἢ καλυτέρα μέχρι σήμερον κριτικὴ ἔκδοσις, παρ' ὅσας τὰς κριτικὰς ἐλλείψεις, μερικὰς τῶν ὁποίων ἐπισημαίνομεν εἰς τὴν σχετικὴν συνάφειαν τῆς παρουσίας ἐργασίας, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐρεύνης τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν τοῦ βίου τῶν 15 Ἱερομαρτύρων.

Τὰ ὑπὸ τοῦ Migne ἐκδιδόμενα ἔργα τοῦ Θεοφυλάκτου περιλαμβάνονται συγκεκριμένως εἰς τοὺς τόμους 123, 124, 125, 126 τῆς σειρᾶς Patrologia Graeca καὶ ἀπὸ πλευρᾶς θεματικῆς δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν: πρῶτον ὡς Ἐξηγήσεις εἰς τὰς Ἀγίας Γραφάς, δεύτερον ὡς Ὁμιλίαι ποικίλου περιεχομένου, καὶ τρίτον Ἱστορικά, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμπίπτουν ὁ Βίος τῶν 15 Μαρτύρων καὶ τοῦ Κλήμεντος Ἀχρίδος ὡς καὶ πλῆθος πολὺ ποικίλων ἐπιστολῶν.

Ἐπὶ τῇ βᾶσει κυρίως τῆς ἐκδόσεως τοῦ Migne, ἡ Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία μετέφρασε καὶ ἐξέδωσε βουλγαριστὶ τὸ 1897 τὸν Βίον μετὰ τῆς Ἀκολουθίας τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, ὁ δὲ μητροπολίτης Βάρνης καὶ Πρεσλάβας Συμεὼν τὸ 1931 ἐξέδωσεν εἰς βουλγαρικὴν μετάφρασιν τὸ σύνολον τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν ἔργων τοῦ Θεοφυλάκτου, δηλαδὴ τὰς ἐπιστολάς καὶ τὸν Βίον τῶν 15 Μαρτύρων.

γ. Προσέγγισις τοῦ θέματος. Οἱ πνευματικοὶ δεσμοὶ μεταξύ τῶν λαῶν, καὶ μάλιστα τῶν γειτονικῶν, πρέπει ὄχι μόνον νὰ δημιουργοῦνται ἀλλὰ καὶ νὰ καλλιεργοῦνται καὶ πρὸ παντός καὶ νὰ αἰτιολογοῦνται, καθ' ὃν τρόπον αὐτοὶ συνοδεύουν τὰς σχέσεις τῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Ἐν προκειμένῳ, οἱ πνευματικοὶ δεσμοί, εἰδικώτερον μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, ὡς γειτονικῶν λαῶν, πρέπει κατ' ἐξοχὴν νὰ ἔλκουν τὴν προσοχὴν τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ σχέσεις τῶν δύο αὐτῶν λαῶν εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν τομέα κατὰ τοὺς παλαιότερους, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, εἶχον διέλθει ἀπὸ πολλὰς περιπετείας.

Ὁ συμπλησιασμὸς τῶν λαῶν μας χρειάζεται πρωτίστως πνευματικὰ βάθρα, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ ἀνεύρη ὁ ἐνδιαφερόμενος ὄχι μόνον εἰς τοὺς

πνευματικούς καρπούς τῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν καὶ τῶν συναφῶν ἐκδηλώσεων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχήν καὶ εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς κοινῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ τῆς κοινῆς λατρείας εἰς τὰ γενικότερα καὶ ειδικότερα πλαίσια τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τοῦ θεμελίου τούτου οἰκοδομοῦντες καὶ σφυρηλατοῦντες τὰς πνευματικὰς σχέσεις μεταξύ Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ λησμονήσωμεν τὰς ἁγίας ἐκεῖνας μορφὰς τῆς κοινῆς πίστεως καὶ τῆς κοινῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας μας, αἱ ὁποῖαι ἐσφράγισαν ἰδιαιτέρως τὴν πνευματικὴν πορείαν τῶν λαῶν μας ὄχι μόνον μὲ τὸ πανορθόδοξον καὶ καθολικὸν κῦρὸς τῶν, ἀλλὰ κυρίως καὶ μὲ τὴν τοπικὴν αὐτῶν ἱστορίαν καὶ αἶγλην εἰς τὰς πατρίδας μας.

Μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἁγίων μορφῶν, τοπικῆς ἰδιαιτέρως σημασίας, συγκαταλέγονται οἱ 15 Ἱερομάρτυρες Τιβεριουπόλεως ἢ Στρωμνίτης. Οὗτοι, διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, συνιστοῦν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων πνευματικὴν κληρονομίαν, παρελθοῦσαν ἀλλὰ καὶ ζῶσαν ἀκόμη, ἀφοῦ μέχρι σήμερον οἱ Ἱερομάρτυρες οὗτοι ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἰδιαίτερον ἀντικείμενον τιμητικῆς λατρείας τόσον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν.

Πρέπει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ ἐξάρω ἐπὶ πλέον τὸ γεγονός ὅτι ἡ χειρόγραφος περὶ αὐτῶν παράδοσις εἶναι πολὺ μεγαλυτέρας σημασίας διὰ τὸ βουλγαρικὸν ἔθνος καὶ τὴν βουλγαρικὴν Ὁρθοδοξίαν, ἀπὸ ὅ,τι διὰ τοὺς Ἕλληνας, διότι ὁ Βίος τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, ὅπως μᾶς τὸν παρέδωσε τὸ πρῶτον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Θεοφύλακτος, μᾶς περιγράφει καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει αὐθεντικὰς καὶ τεκμηριωμένας, ἐπὶ τῇ βάσει ἀγνώστων «πρωτοβουλγαρικῶν» πηγῶν, πτυχὰς τῆς ἱστορίας τοῦ ἐσωτερικοῦ, κυρίως, βίου τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους, τοῦ 9ου αἰῶνος μ.Χ. Τὰ ἱστορικά, λοιπὸν, προβλήματα καὶ ἡ λατρευτικὴ πραγματικότης ὡς πρὸς τοὺς 15 Ἱερομάρτυρας Τιβεριουπόλεως ἢ Στρωμνίτης διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, εἰς τὴν κοινὴν ἑλληνοβουλγαρικὴν πνευματικὴν παράδοσιν, ἀπασχολοῦν τὴν παρούσαν ἔρευναν.

2. Ἱστορικὰ προβλήματα. Πρὶν ἢ ἀναφερθῶ εἰδικότερον εἰς τὴν κοινὴν λατρευτικὴν πραγματικότητα πρὸς τιμὴν τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, κρίνεται ἐπιανάγκης νὰ ἐντοπίσω καὶ νὰ ἀναλύσω ὅσον τὸ δυνατόν σαφέστερον τὰ κύρια ἱστορικὰ προβλήματα, τὰ συνδεόμενα μὲ τὴν Τιβεριούπολιν, μὲ τὸ μαρτύριον τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, μὲ τὸν ἐκχριστιανισμόν καὶ τὸν ἐσωτερικὸν βίον τῶν Βουλγάρων, τοῦ 9ου αἰῶνος, ὡς καὶ μὲ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν καὶ τὰς πηγὰς τοῦ βίου τῶν.

Περὶ ὅλων αὐτῶν, βεβαίως, ἡ διεθνὴς καὶ δὴ καὶ ἡ βουλγαρικὴ ἱστοριογραφία ἔχουν ἀσχοληθῆ δεόντως. Ἀντιπροσωπευτικῶς μνημονεῦνται

ἐδῶ οἱ κυριώτεροι ὄπως: Tafel, Skabalanović, Migne, Vasilevski, Jireček, Petit, Miletić, Argirov, Zlatarski, Συμεὼν Πρεσλάβας, Παρθένιος Λεύκης, Beševliev, Molinghen, Papazoglou, Grujić, Radovanović, Novaković, Maslev kai Dragova, οἱ ὅποιοι ὀλίγων ἢ πολὺ ἠσχολήθησαν ἀμέσως μετὰ τὰ ἱστορικὰ προβλήματα τοῦ Βίου τῶν 15 Ἱερομάρτυρων¹.

1. Βλ. σχετικῶς B. Finetti, *Theophylacto opera III*, Venetiis 1748. T. Tafel, *De Thessalonica eiusque agro. Dissertatio geographica*, Berolini 1839 (φωτ. ἔπαν. Lcndcn 1972), σ. 294. N. Skabalanović, *Nov istočnik za balgarskata istorija ot IX v.*, BK 1 (1858) 260-279. Migne, PG 126 (1895)151-222. Gerasim Arhim, *Opisanie na Strumiškata mjestnost*, Biblioteka 3 (1896). K. Jireček, *Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkan Länder*, κατὰ μετάφρασιν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ὑπὸ S. Argirov, PS 55-56(1898)223-268. L. Petit, *Le monastère de Notre-Dame de Pitie en Macédoine*, IRAI 6(1900)94-95. S. Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, Beograd 1912. B. Zlatarski, *Istorija na parvata balgarska daržava I*, Sofija 1918. B. Zlatarski, *Legendata za otkrivane moscite na Tiveriupolskite mučeni-ci*, Sofija 1922 (ἀνάτυπον). A. Andrijević, *Strumica*, Beograd 1923. A. Iširkov., *Strumičko*, MP 1 (1924). S. Mercati, *Poesie di Teofilatto di Eulgaria*, SB 1925, 184-185, N. Radojić, *Vesti Ane Komnine o Srbima*, GSND 3(1928). V. Radovanović, *Strumica*, NES 4(1929)48?. R. Grujić, *Strumička Eparhija*, NES 4(1929)484. R. Grujić, *Tiveriopoljski Mučeniči*, NES 4(1929)542. Συμεὼν Βάρνης και Πρεσλάβας, *Pismata na Teofilakta Ohridski Arhiepiskop Balgarski*, Scfija 1931, σ. 239-269. A. Leroy-Molinghen, *Les lettres de Theophylacte de Bulgarie à Grégoire Taronite*, «Byzantion» 11(1936). N. Adontz, *L'archevêque Theophylacte et le Taronite*, «Byzantion» 11(1936)577-578. A. Leroy-Molinghen, *Prolégomènes à une édition critique des «Lettres» de Théopdylacte de Bulgarie ou de l'autorité de la «Patrologie grecque» de Migne*, «Byzantion» 13(1938). Α. Ξαναλάτου, *Θεοφύλακτος Βουλγαρίας και ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἐν Ἀχρίδι*, «Θεολογία» 16(1938)228-240. V. Petković, *Pregled crkvenih spomenika kroz povescnicu srpskog naroda*, Beograd 1950. A. Milev, *Teofilakt. Kliment Ohridski*. Prevod, uvod i beležki, Sofija 1955. Β. Λαοῦρδα, *Ἡ ἑορτὴ τῶν Στρωμντισσιῶτων. Οἱ ἄγιοι πεντεκαίδεκα Ἱερομάρτυρες*, «Μακεδονία» 1-12-1956. A. L. Molinghen, *Trois mots slaves dans les Lettres de Théophylacte de Bulgarie*, AIPHOS 6(1938)111-117. R. Katičić, *Βιογραφικὰ περὶ Θεοφύλακτου ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος*, EEBE 30(1961)364-385. R. Katičić, *Αἱ πρὸς Πακουριανούς ἐπιστολαὶ τοῦ Θεοφύλακτου ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος*, EEBE 30(1961). I. Snegarov, *Les sources sur la vie et l'activité de Clément d'Ochrida*, «Byz. Bul.» 1(1962)79-119. V. Beševliev, *Die protobulgarische Inschriften*, Berlin 1963. P. Gautier, *L'episcopat de Théophylacte Hephaisistos archevêque de Bulgarie*, REB 21(1963)159-178. R. Katičić, *Korespondencija Teofilakta Ohridskog kao izvor za historija srednjovjekovne Makedonije*, ZRVI 8(1964)77-188. L. Pavlović, *Kultovi lica kod Srba i Makedonaca*, Smederevo 1965. V. Beševliev, *Ein night genügend anerkannte hagiographische Quell*. B. Festschrift Dölger, Heidelberg 1966. A. Milev, *Gärckite žitija na Kliment Čhridski*, Sofija 1966. I. Božilov, *Pismata na Teofilakt Ohridski katoistoričeski izvor*, Sofija 1967. N. Dragova, *Starobalgarskite izvori na životio za petnadesette Tiveriupolski mučeniči ot Teofilakt Ohridski*, SB 2(1970)105-131. S. Maslev, *Izvori za balgarskata istorija*, XIX, Sofija 1974 (περὶ τῶν ἐπιστολῶν και τοῦ βίου τῶν 15 Ἱερομάρτυρων τοῦ Θεοφύλακτου ἀρ-

Ἐν τούτοις, πολλά σημεῖα ἐκ τῶν ἀνωτέρω προβλημάτων, μένουν εἰσέτι ἀδιευκρίνιστα ἢ ὄχι ἀρκούντως πειστικά ἐν ἀναφορᾷ, κυρίως, πρὸς τοὺς 15 'Ιερομάρτυρας· εἰς αὐτὰ τὰ τελευταῖα θὰ ἐπιμείνω κυρίως.

Κατὰ τὸν Θεοφύλακτον Βουλγαρίας, ἡ πόλις τοῦ μαρτυρίου τῶν 15 'Ιερομαρτύρων καλεῖται «Τιβεριούπολις, ἡ βουλγαρικῶς ἐπονομαζομένη Στρούμιτζα»¹. Οἱ Tafel, Jireček, Zlatarski, Parazoglou, τῶν ὁποίων τὰς θέσεις ἐπαναλαμβάνει καὶ ἡ Dragona, ὑποστηρίζουν ἢ δέχονται, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς συγκεκριμένας μαρτυρίας τουλάχιστον τὸ ἀρχαιότερον μέχρι τοῦ 9ου καὶ 10ου αἰῶνος, ὅτι εἰς τὴν Μακεδονίαν δὲν ὑπῆρχε ρωμαϊκὸς ἢ πρωτοβυζαντινὸς οἰκισμὸς «Τιβεριούπολις» εἰς τὴν περιοχὴν περίπου τῆς Σρωμνίτισης, τῆς μέσης βυζαντινῆς περιόδου, διότι αἱ πηγαι τὴν ἀγνοοῦν (Tafel, Parazoglou)², ἐνῶ οἱ 15 Μάρτυρες ἤθλησαν εἰς τὴν Τιβεριούπολιν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τῆς γραπτῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως τῶν ἑλληνικῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων ἢ φήμη τῶν ἐξηπλώθη μέχρι τῆς Μακεδονίας (Jireček)³ ἢ τὸ πιθανότερον τὰ ἱερά αὐτῶν λειψάνα μετεφέρθησαν ἐκ Μ. Ἀσίας εἰς τὴν Σρωμνίτιαν μὲ τὰς γνωστὰς μετοικήσεις Ἑλλήνων τὸ 809/810 ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐπὶ Νικηφόρου Φωκᾷ (802-811) λόγω τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν, καὶ οὕτω μετὰ τῶν λειψάνων συνεδέθη καὶ ἡ ὄνομασία τῆς πόλεως τοῦ μαρτυρίου Τιβεριούπολις (Zlatarski)⁴. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν προμνημονευθέντων Tafel, Jireček, Zlatarski, Parazoglou εἰς πολλὰ καίρια σημεῖα εἶναι μόνον ὑποθετικὴ, ἐν πολλοῖς δὲ ἐστηριγμένη εἰς παρερμηνείαν τῶν πηγῶν, ἐν προκειμένῳ δὲ καὶ αὐτὸ τούτου τοῦ Θεοφύλακτου.

Ὁ Tafel, ἐν προκειμένῳ, ἀμφιβάλλει διὰ τὴν ταυτότητα Τιβεριουπόλεως καὶ Σρωμνίτισης, ἐπειδὴ γνωρίζει τὴν Τιβεριούπολιν τῆς Φρυγίας, ὡς ἕαν μόνον αὕτη νὰ ὑπῆρχε⁵. Πάντως, ἡ ἀμφιβολία τοῦ Tafel ἔχει παρασύρει

χιεπισκόπου Βουλγαρίας). J. Ρορονιέ, *Žitija Svetih, Beograd 1977*. Παρθενίου Λεούκη, *Žitija na Balgarski Sveci, Sofija 1979*. Γ. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς Μέσους Χρόνους (285-1354), Θεσσαλονίκη 1980. Ἄθ. Ἀγγελόπουλου, Βόρειος Μακεδονία. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Σρωμνίτισης, Θεσσαλονίκη 1980.

1. Ὁ Θεοφύλακτος τιτολοφεῖ τὸ ἔργον του περὶ τοῦ βίου τῶν 15 'Ιερομαρτύρων ὡς ἐξῆς ἐπὶ λέξει: «Μαρτύριον τῶν Ἁγίων Ἐνδόξων Ἱερομαρτύρων ΙΕ' τῶν ἐν Τιβεριουπόλει τῆ βουλγαρικῶς ἐπονομαζομένη Στρουμιτζῆ μαρτυρησάντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Δυσσεβοῦς Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου», MPG 126, στ. 151-152.

2. Βλ. Tafel, ἔ.ἀ., σ. 294, σημ. 10, καὶ Parazoglou, ἔ.ἀ., σ. 254-255.

3. K. Jireček, (κατὰ μεταφ. Argirov, σ. 243-248). Πρβλ. Parazoglou, ἔ.ἀ., σ. 254-255 καὶ Zlatarski, *Legendata...*, ἔ.ἀ., σ. 28-29.

4. Zlatarski, ἔ.ἀ., σ. 29-35, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιχειρηματολογία.

5. Tafel, ἔ.ἀ., σ. 294, ὕποσ. 10: «...Omisit Theophylacti locum Wesselingius ad Hieroclem (itinerar. pag. 688), ubi agitur de Tiberiopolis Phrygiae». Πλὴν τῆς Τιβεριουπόλεως Φρυγίας εἶναι μεμαρτυρημένοι καὶ Τιβεριουπόλεις Πισιδίας καὶ Ἀρμενίας καὶ Κύπρου.

δλους τοὺς μετέπειτα ἀσχοληθέντες μετὸ θέμα καὶ δὴ τοὺς Jireček, Zlatarskí καὶ Parazoglou.

Περαιτέρω, ὁ Jireček παραθέτει μετὰ πολλῆς εὐκολίας ἄρκετὰ τοπωνύμια ἁγίων εἰς τὴν βαλκανικὴν χερσόνησον (παρὰ Argirion, σ. 225-233). Εἰς πρόσφατον ἔρευνάν μου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Μέγας Βασίλειος εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους»¹, συμπληρώνω τὴν εἰκόνα αὐτὴν τοῦ Jireček, διότι ἐντοπίζω, συμφώνως πρὸς τὰ ἐπίσημα δημογραφικὰ δεδομένα τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς τοῦ 1971, τὴν ὑπαρξίν 660 οἰκισμῶν σήμερον μόνον εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, φερόντων ὀνομασίας ἁγίων, καθολικῶν καὶ τοπικῶν, πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκδηλώσεων τοῦ ἐπὶ γῆς ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Παναγίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μᾶς δείχνουν τὴν μεγάλην θρησκευτικὴν παράδοσιν περὶ τῶν ἁγίων τούτων μορφῶν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πιστῶν, οἱ ὅποιοι καὶ τὰς καθιέρωσαν διὰ τῆς ὀνοματοθεσίας τῶν εἰς τόπους καὶ οἰκισμοῦς.

Ὁ Jireček προσπαθεῖ νὰ προχωρήσῃ ἀκόμη περισσότερο, νὰ ἐξηγήσῃ, δηλαδή, μερικὰ τοπωνύμια, ὡς μεταδοθέντα ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μέσῳ κάποιας τιμητικῆς λατρείας. Κατὰ τὴν συμπερασματικὴν ἀντίληψιν τοῦ Jireček, τὴν μεταφορὰν κάποιας τιμητικῆς λατρείας ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἠκολούθησε καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς ὀνομασίας τοῦ τόπου τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς πρώτης τιμητικῆς λατρείας κάποιοι ἅγιοι. Πρὸς ὑποστήριξιν ὁμοῦ τῆς δευτέρας αὐτῆς θέσεώς του δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀνεύρῃ περισσότερα ἀπὸ τέσσερα παραδείγματα καὶ ταῦτα πολὺ ἀμφίβολα καὶ συζητήσιμα. Π.χ., ἡ ὀνομασία Σαρδικὴ τῆς ὁμωνύμου πόλεως προῆλθεν ἐκ τῆς εὐρείας διαδόσεως ἐκεῖ τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου Θεράποντος ἐκ Σάρδεων τῆς Μ. Ἀσίας· τὸ τοπωνύμιον Εὐχάϊτα τοῦ ὁμωνύμου οἰκισμοῦ τῆς Μακεδονίας παρὰ τὰς Σέρρας (Εὐχάϊτα, Ἰεφαῖτοι, Ἰέζεβο, Ἐζιοβα, Νεζιόβα, Νίτζβα) προῆλθεν ἐκ τῆς τιμητικῆς λατρείας ἐδῶ καὶ κυρίως εἰς Σέρρας τῶν ἐξ Εὐχάϊτων δύο Θεοδώρων, τοῦ Τύρωνος καὶ τοῦ Στρατηλάτου· τὸ τοπωνύμιον αἱ Κολοσσαὶ τοῦ ὁμωνύμου οἰκισμοῦ παρὰ τὸ Κιουστεντίλιον τῆς Βορείου Μακεδονίας προῆλθεν ἐκ τῆς τιμητικῆς λατρείας ἐδῶ τοῦ εἰς τὰς ἀρχαίας Κολοσσάς ἰδιαιτέρως τιμωμένου ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ τέλος τὸ τοπωνύμιον Τιβεριούπολις τῆς ὁμωνύμου πόλεως, τῆς μετέπειτα Στρωμνίτισης, προῆλθεν ἐκ τῆς τιμητικῆς λατρείας ἐδῶ τῶν εἰς τὴν Τιβεριούπολιν τῆς Μ. Ἀσίας μαρτυρη-

Πρβλ. Migne, PG 125, 433-434, καὶ Zlatarskí, Legendata..., σ. 28. Ἐπίσης, ἐκ τοῦ Τιβερίου Ἰουλίου Καίσαρος (14-37 μ.Χ.) ἡ ὀνομασία τῆς πόλεως Τιβεριάδος τῆς Παλαιστίνης. Πρβλ. ΘΗΕ 11(1967)758.

1. Ὑπὸ δημοσίευσιν εἰς τὸν τόμον περὶ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν τῆς Θεσσαλονίκης μετὶ τίτλου: «Ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους σήμερον».

σάντων Πεντεκαίδεκα Ήρομαρτύρων (αὐτόθι, σ. 233-248). Τὰ τρία πρῶτα παραδείγματα εἶναι δυνατόν νὰ συζητηθοῦν, τὸ τέταρτον ὁμως περὶ Τιβεριουπόλεως καὶ Στρωμνίτης στηρίζεται εἰς ὑποθέσεις καὶ ὑπερβολικὰς ἐκτιμήσεις μὴ ἀποδεικνυομένας ἐκ τῶν πηγῶν.

Θέτω ὑπὸ βάσανον τὰ ἐπιχειρήματά του. Πρῶτον, ὁ Jireček, ἐνῶ ἐν ἀρχῇ μᾶς βεβαιώνει τὴν ὕπαρξιν ἐπὶ ἀσιατικοῦ ἐδάφους τριῶν Τιβεριουπόλεων, τῆς Βιθυνίας, τῆς Πισιδίας καὶ τῆς Ἀρμενίας, καὶ ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους ἄλλων τριῶν, τῆς Μακεδονίας (Στρωμνίτης), τῆς Θράκης (παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν) καὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης (Βάρνα), ἐν τούτοις ἀπορρίπτει ἀσυζητητὴ τὴν ὕπαρξιν τῶν εὐρωπαϊκῶν Τιβεριουπόλεων καὶ δὴ τῆς μακεδονικῆς, μὲ τὸ αἰτιολογικὸν ὅτι τὰς ἀγνοοῦν ὁ Προκόπιος εἰς τὸ ἔργον του Περὶ Κτισμάτων καὶ τὰ ἐπίσημα πολιτειακὰ κείμενα καὶ ἔγγραφα (χρυσόβουλλα κ.λ.), πλὴν μερικῶν ἐκκλησιαστικῶν πηγῶν.

Ἄλλ' ὁ Προκόπιος, ὡς γνωστόν, δὲν μνημονεῦει ὅλας τὰς μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ πόλεις παρὰ μόνον ἐκείνας τῶν ὁποίων τὰ ὄχρωματικά ἔργα ἦσαν κατεστραμμένα καὶ ἔχρηζον ἐπιδιορθώσεων. Οὕτω, π.χ., ἡ Θεσσαλονίκη οὐδόπως μνημονεῦεται ὑπὸ τοῦ Προκοπίου, διότι τὰ φρούρια καὶ τὰ κάστρα τῆς πόλεως δὲν ἀντιμετωπίζον προβλήματα ἐπισκευῆς.

Οὕτε ἐξ ἄλλου, δύναται νὰ προσαχθῇ ὡς μαρτυρία κατὰ τῆς ὑπάρξεως μακεδονικῆς Τιβεριουπόλεως τὸ γεγονός ὅτι τὰ σωζόμενα ἐπίσημα πολιτειακὰ κείμενα καὶ δὴ τὰ χρυσόβουλλα τοῦ Βασιλείου Β' (956-1025) ἀγνοοῦν τὴν ὀνομασίαν μακεδονικῆς Τιβεριουπόλεως, διότι ἀπλούστατα εἶχεν ἐπικρατήσει εἰς τὴν πολιτειακὴν τότε ὄρολογίαν ἢ ἄλλη ὀνομασία Στρωμνίτσα, ἐνῶ ἡ προηγούμενη Τιβεριούπολις παρέμεινε συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ ὄρολογίαν τοῦ τόπου μνημονευομένη ὑπὸ τινῶν ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν πηγῶν καὶ κειμένων.

Ἄκριβῶς αἱ τελευταῖαι πηγαὶ εἶναι αἱ ἀθηντικώτεραι, διότι αὐτὰ μᾶς διασώζουσι τὰς ὀνομασίας τῶν ἐπισκοπῶν καὶ μὲ αὐτὰς καὶ τὰ ἀρχαιότερα τοπωνύμια αὐτῶν, διότι τὰ τελευταῖα προσδιώριζον μέχρι τότε ἀκριβέστερον τὸ γεωγραφικὸν στίγμα τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν. Οὕτω, λοιπόν, μεμαρτυρημένως ἔχομεν ἐπισκοπὰς «Τιβεριουπόλεως ἦτοι Στρουμίτζης» καὶ ἀντιστρόφως «Στρουμίτζης ἦτοι Τιβεριουπόλεως»· ἐπίσης «Καστορίας ἦτοι Νεκταριουπόλεως», «Κοριτζᾶς ἦτοι Σελασφόρου», «Σισανίου ἦτοι Σιστιουπόλεως» κ.λ.¹ Ἡ διάσωσης, λοιπόν, τοῦ ἀρχαιότερου τοπωνυμίου μετὰ τῆς νέας ὀνομασίας τῆς Ἐπισκοπῆς ὑποδηλοῖ σαφῶς τὴν προϋπάρξαν γεωγραφικὴν οἰκιστικὴν κατάστασιν καὶ συνέχειαν, ἢ ὁποία διασώζεται σαφῶς εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς πηγὰς ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος κ.έ. Ἐπὶ τῶν πηγῶν αὐτῶν στηριχθεὶς ὁ Θεοφύλακτος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, μᾶς πλῆ-

1. Ἀγγελόπουλου, ἔ.ἀ., σ. 40.

ροφορεί διὰ τὴν μακεδονικὴν Τιβεριοῦπολιν «ἐπὶ τῷ βορείῳ μέρει τῆς Θεσσαλονικῆς διακεκλιμένην καὶ ταῖς ἀρχαῖς τῆς τῶν Ἰλλυριῶν γῆς προσεχῶς συγκακλιμένην»¹ καὶ ἐν προκειμένῳ εἶναι σαφῆς καὶ κατηγορηματικῆς.

Δεύτερον, ὁ Jireček, παρασυρόμενος ἀπὸ τὰς μνημονευθείσας ἤδη ἀμβολίας τοῦ Tafel, προχωρεῖ εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι ὁ Θεοφύλακτος, καθ' ὃν τρόπον συγχέει τὴν Φρυγίαν μὲ τὴν Μακεδοῖαν, διότι θέλει τοὺς Μάρτυρας τῆς Φρυγίας Θεόδουλον καὶ Τατιανὸν μαρτυρήσαντας «ἐν Μακεδονίᾳ»², κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον μεταφέρει εἰς τὴν Στρώμνιτσαν τῆς Μακεδονίας γεγονός, ὅπερ ἔλαβε χώραν εἰς τὴν Τιβεριοῦπολιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ ἄποψις αὕτη τοῦ Jireček ἀπαιτεῖ πολλὴν προσοχὴν, διότι οὐδεμίαν ἄλλην πληροφορίαν, πλὴν τῆς ὑποθέσεως Jireček, διαθέτομεν ὅτι τὸ μάρτυριον ἔλαβε χώραν εἰς κάποιαν Τιβεριοῦπολιν, προφανῶς τὴν πλυσιστέαν εἰς τὴν Νίκαιαν, ἐπὶ ἀσιατικοῦ ἐδάφους, καὶ διότι τὸ γεωγραφικὸν λάθος εἰς τὸ ὅποσον ὑποτίθεται ὅτι ὑποπίπτει ὁ Θεοφύλακτος ἢμπορεῖ νὰ μὴ εἶναι ἰδικόν του ἀλλὰ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ βίου τούτου καὶ τῶν πηγῶν τοῦ Θεοφύλακτου. Οἱ Μάρτυρες οὗτοι εἶναι τρεῖς κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν μνημονεύσεως ὑπὸ τῶν πηγῶν: «Μακεδόνιος, Θεόδουλος, Τατιανός»³· οὐδόλως ἀποκλείεται σύγχυσις μεταξὺ «Μακεδονίας» καὶ «Μακεδονίου», ἀφοῦ ὁ Μακεδόνιος δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοφύλακτου. Ἡ τοῦ Migne τελευταία ἐκδοσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστηρίχθησαν οἱ B. Finetti διὰ τὴν λατινικὴν μετάφρασιν καὶ Συμεὼν Βάρνης καὶ Πρεσλάβας (1931), S. Maslen (1974) καὶ Παρθένιος Λεύκης (1979) διὰ τὴν βουλγαρικὴν μετάφρασιν καὶ τὰς σχετικὰς κριτικὰς παρατηρήσεις, γέμει πολλῶν λαθῶν, καθ' ὅσον στηρίζεται εἰς ἐν καὶ τὸ μοναδικὸν μέχρι σήμερον χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης Βολδαίανα τῆς Ὁξφόρδης (ἐν *Glar. Baroce. f. 589^r-f. 621^v*), τὸ ὅποσον ὁμως εἶναι τὸ χειρότερον εἰς τὸ εἶδός του.

Ὁ Zlatarski ἐν συνεχείᾳ ἀμφιβάλλει καὶ αὐτὸς διὰ τὴν πληρότητα τῆς βασικῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ Jireček, ἀσχέτως ἂν καὶ οὗτος περιπίπτει εἰς σειρὰν ἄλλην σφαλμάτων.

Ὁ Zlatarski, ἐν προκειμένῳ, διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν βαθεῖαν τοπικὴν σύνδεσιν τῶν 15 Ἱερομαρτύρων μετὰ τῆς Στρωμνίτισης, δέχεται μεταφορὰν ἐκ Μ. Ἀσίας ὄχι τόσον τῆς τιμητικῆς λατρείας διὰ τῆς λογίας

1. MPG 126, σ. 176.

2. Αὐτόθι, στ. 168: «ἀβ'. Ἐν Μακεδονίᾳ δὲ Θεόδουλος καὶ Τατιανός, ἄνδρες εὐσεβεῖς καὶ τῷ πνεύματι ζέοντες, εἰς ναὸν εἰδωλικὸν εἰσελθόντες νυκτός, τὰ ἐκεῖσε συνέτριψαν εἰδωλα...». Ὁ Migne τὴν σύγχυσιν μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Φρυγίας, ὅπου ἐμαρτύρησαν οἱ τρεῖς μάρτυρες Μακεδόνιος, Θεόδουλος καὶ Τατιανός, ἀποδίδει μᾶλλον εἰς *lapsus memoriae* τοῦ Θεοφύλακτου.

3. Βλ. Migne, PG 67, 417-418· 1245-1249. Πρβλ. καὶ R. Janin, εἰς BS 8, 445-446.

θρησκευτικῆς παραδόσεως μέσφ τῶν ἑλληνικῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων, ὅπως θέλει ὁ Jireček, ὅσον ἱερῶν τινῶν λειψάνων, τὰ ὁποῖα συντελέσαν πλέον συγκεκριμένως εἰς τὴν βαθυτέραν τιμητικὴν καθιέρωσίν των ἐν Βορειοανατολικῇ Μακεδονίᾳ μὲ ἐπίκεντρον τὴν Στρώμνισαν, ἢ ὁποῖα, ἐπειδὴ οἱ Ἱερομάρτυρες οὗτοι ἐμαρτύρησαν εἰς Τιβεριούπολιν Μ. Ἀσίας, ἐδέχθη καὶ δευτέραν ὀνομασίαν «Τιβεριούπολις»¹.

Ὁ Zlatarski, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θέσεώς του αὐτῆς, προβάλλει δύο βασικά δι' αὐτὸν ἐπιχειρήματα: πρῶτον ὅτι ἡ μεταφορὰ αὕτη ἐγένετο διὰ κάποιας μετοικίσεως χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἐκ Μ. Ἀσίας εἰς Μακεδονίαν, ἢ ὁποῖα εἶχε διπλοῦν σκοπὸν, τὴν ἐνίσχυσιν ἀφ' ἐνὸς τῶν συνόρων ἔναντι τῶν ἐκ Βορρᾶ βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ εἰς τὴν ὑποβοήθησιν ἀφ' ἑτέρου τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων «ἀνὰ τὰς Σκλαυινίας» (τοιαῦται μετοικίσεις ἐγένοντο τὸ 809/810) καὶ δεύτερον ὅτι, ἐξ ὅσων μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Θεοφύλακτος περὶ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τῶν 15 Ἱερομαρτύρων ἐπὶ Βόριδος, εὐρέθησαν τὰ λείψανα ὄχι 15 ἀλλὰ 5 Ἱερομαρτύρων, αὐτὰ, δηλαδή, τὰ ὁποῖα εἶχον μεταφέρει οἱ ἐποικισθέντες ἐκ Μ. Ἀσίας εἰς Μακεδονίαν, διότι ἂν εἶχον ἅπαντες οἱ 15 μαρτυρήσει εἰς Στρώμνισαν, θὰ ἔπρεπε νὰ εὐρεθοῦν ὄλων τὰ λείψανα².

Τὰ δύο αὐτὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Zlatarski, κρινόμενα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν, δὲν εὐσταθοῦν. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἐπιχείρημα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀντιτάξωμεν ὅτι, ναὶ μὲν συνετελέσθη, κατὰ τὸν Θεοφάνη, τοιαύτη μετοίκισις ἐκ τῶν θεμάτων τῆς Μ. Ἀσίας τὸ 809/810 Ῥωμαῖον στρατιωτικῶν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των «ἐπὶ τὰς Σκλαυινίας», ὅπου καὶ ἡ περιοχὴ Στρωμόνος-Στρωμνίτης, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ αὐτόθι ἑλληνικοῦ στοιχείου, πλὴν ἡ μετοίκισις αὕτη ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων ὡς ἀναγκαστικὸς ἐκπατρισμός καὶ δι' αὐτὸ ἔληξεν οὗτος μόνις ἐντὸς διετίας, διότι, συμφώνως πάλιν πρὸς τὸν Θεοφάνη, πρὸ τῆς προελάσεως τῶν Βουλγάρων τοῦ Κρούμου τὸ 812 ἐγκατέλειψαν οἱ βυζαντινοὶ μέτοικοι στρατιωτικῶν τὴν περιοχὴν Στρωμόνος-Στρωμνίτης μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των ἀσφαλῶς³. Καὶ τίθεται τὸ κρίσιμον ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον ἀνατρέπει τὸ πρῶτον ἐπιχείρημα τοῦ Zlatarski: Ἦτο δυνατόν ἐντὸς διετίας ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω συνθήκας νὰ καθιερωθῇ

1. Zlatarski, *Legenda*, ἔ.ἀ., σ. 31.

2. Αὐτόθι, σ. 29-31.

3. Θεοφάνης, ἐκδ. de Boor, σ. 486, 10: «Τούτῳ τῷ ἔτει Νικηφόρος μετὰ τὰς ἀθέους ὑπεξελεύσεις τὰ στρατεύματα πάντη ταπεινώσαι σκεψάμενος Χριστιανοὺς ἀποίκισας ἐκ παντός θέματος ἐπὶ τὰς Σκλαυινίας γενέσθαι προσέταξεν, τὰς δὲ τούτων ὑποστάσεις πιπράκεσθαι. Καὶ ἦν αἰχμαλωσίας οὐκ ἔλαττον τὸ πρᾶγμα πολλῶν ἐξ ἀνοίας βλασφημοῦντων καὶ ἐχθρῶν αἰτούντων, ἑτέρων δὲ περὶ τοὺς γονικοὺς τάφους θρηνοῦντων καὶ τοὺς ἀποθανόντας μακαρίζοντων». Καὶ Θεοφάνης, αὐτόθι, σ. 496, 5. Πρβλ. Γ. Θεοχαρίδου, ἔ.ἀ., σ. 224-226.

τοσοῦτον βαθέως ἢ τιμητικῆ λατρεία τῶν 15 Ἱερομαρτύρων εἰς τὴν περιοχὴν Στρωμνίτισης; Ὅχι, βεβαίως, διότι ἡ διαδικασία καὶ ἡ ἐξέλιξις καθιερώσεως οἰασδῆποτε τιμητικῆς λατρείας, καὶ μάλιστα ἐκ μεταφορᾶς ἀπὸ τοῦ εἰς τόπον, προϋποθέτει ἐμπέδωσιν αὐτῆς εἰς τὴν χριστιανικὴν συνείδησιν μετὰ ἀπὸ μακρὰν καὶ δὴ εἰρηνικὴν χρονικὴν περίοδον, ἡ ὁποία δὲν δύναται νὰ ἀναζητηθῆ κατὰ τὸν πολυτάραχον 9ον αἰῶνα καὶ δὴ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ αὐτοῦ, λόγῳ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν ἑδαφῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης.

Ἡ τιμητικῆ, λοιπόν, λατρεία τῶν 15 Ἱερομαρτύρων Στρωμνίτισης ἔπρεπε νὰ προϋπῆρχε πολλὰς δεκαετίας πρὶν ἐρριζωμένη εἰς τὴν χριστιανικὴν συνείδησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Βορειοανατολικῆς Μακεδονίας μὲ ἐπίκεντρον τὴν μακεδονικὴν Τιβεριοῦπολιν, τὴν μετέπειτα Στρώμνισαν, ἀνάγουσα τὰς ἀρχὰς αὐτῆς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος, καὶ δὴ τὸ 362, ἔτος τοῦ μαρτυρίου τῶν 15 Ἱερομαρτύρων.

Τὸ δεύτερον βασικὸν ἐπιχείρημα τοῦ Zlatarski περὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἱερῶν λειψάνων 5 ἐκ τῶν 15 Ἱερομαρτύρων ἀπὸ Μ. Ἀσίας εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ Βόριδος εἰς Βραγαληνίτζαν, ἐπὶ τῇ βάσει πληροφοριῶν αὐτοῦ τούτου τοῦ Θεοφυλάκτου, εἶναι ἀπορριπτέον, διότι στηρίζεται εἰς παρερμηνεῖαν τῶν λεγομένων τοῦ Θεοφυλάκτου¹. Οὗτος σαφῶς ὁμιλεῖ ὅτι ἀνευρέθησαν αἱ λάρνακες ὄλων τῶν Ἱερομαρτύρων τούτων καὶ ὅτι ἐπετράπη τελικῶς ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν κοινότητα Στρωμνίτισης ἢ παραχώρησις εἰς τοὺς ἐκπρσώπους τοῦ Βόριδος μόνον τριῶν «τρεις ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων ἁγίων μόνον ἄραντες, λέγω δέ, Τιμόθεον, Κομάσιον καὶ Εὐσέβιον, τοὺς δὲ λοιποὺς ἐν Τιβεριοῦπόλει καταλιπεῖν»² καὶ ἄλλων δύο ἀργότερον, ἐπὶ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Συμεών, υἱοῦ τοῦ Βόριδος «Σωκράτην τε καὶ Θεόδωρον»³. Τὸ ὅλον, λοιπόν, σκηنيκὸν τῆς περιγραφῆς τοῦ Θεοφυλάκτου δὲν ἀφῆνει καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι ἐκ τῶν 15 ἀνευρεθέντων ἱερῶν λειψάνων κατόπιν τῶν ἀνασκαφῶν εἰς Στρώμνισαν πρωτοβουλίᾳ τοῦ Βόριδος, τὰ 5 μετεφέρθησαν εἰς Βραγαληνίτζαν, ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθεισὰς ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου συνθήκας⁴.

1. Zlatarski, Legendata, ἔ.ἀ., σ. 31.

2. Θεοφυλάκτου, ἔ.ἀ., σ. 205D.

3. Αὐτόθι, σ. 213A.

4. Αὐτόθι, στ. 201C-205C. Ἡ μετακομιδὴ ἔλαβε χώραν πιθανότατα τὴν 29 Αὐγούστου, διότι κατὰ τὸ Εὐαγγελιστάριον τοῦ Βατικανοῦ, τὸ γνωστὸν ὡς Assemanon, ἐκ τοῦ 10 μ.Χ. αἰῶνος, τὴν 29 Αὐγούστου ἄγομεν τὸ δεύτερον «τὴν μνήμην τῶν ἁγίων τῆς Στρωμνίτισης Τιμοθέου, Θεοδώρου, Εὐσέβιου καὶ τῶν λοιπῶν», αὐτῶν, δηλαδὴ, τῶν τριῶν τῶν ὁποίων τὰ ἱερά λείψανα μετεφέρθησαν εἰς Βραγαληνίτζαν. Ἐξ ἄλλου, συμφώνως πρὸς ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ διαίσησιν αἱ ἀνακομιδαὶ καὶ μετακομιδαὶ λειψάνων ἐλάμβανον χώραν θερινοῦς συνήθως μηνῶς (γνώμη καθηγητοῦ Ἰω. Φουντούλη)· τὸ ὑπὸ τοῦ Θεο-

Ήμεῖς φρονοῦμεν μετὰ τοῦ Θεοφυλάκτου ὅτι ἡ βυζαντινὴ Στρωμνί-
 τσα ἐκαλεῖτο προηγουμένως καὶ Τιβεριοῦπολις, ὄχι ἔνεκα τῆς μεταφορᾶς
 τῆς τιμητικῆς λατρείας τῶν 15 Ήερομαρτύρων ἢ τῆς φιλοξενίας τῶν λειψά-
 νων εἰς τὸν οἰκισμὸν αὐτόν, ἀλλ' ἔνεκα κάποιου ἰσχυροῦ τῆς Γῆς αυτοκρά-
 τορος μὲ τὸ ὄνομα Τιβέριος, ὁ ὁποῖος τὸ ἀρχαῖον Ἄστραιον, εἰς τὴν περιο-
 χὴν περίπου τῆς βυζαντινῆς Στρωμνίτης, μετωνόμασεν εἰς Τιβεριοῦπολιν,
 ὅπως συνήθως ἐγένετο καὶ γίνεται μέχρι σήμερον. Αὐτοκράτορες μὲ τὸ ὄ-
 νομα «Τιβέριος» ὑπῆρξαν τρεῖς: ὁ πρῶτος (14-37 μ.Χ.), ὁ δεῦτερος (578-
 582 μ.Χ.) καὶ ὁ τρίτος (689-705 μ.Χ.)¹. Ἐνδειξεις συγκεκριμένη ὑποστηρί-
 ξεως τῆς ἡμετέρας ἐκδοχῆς εἶναι αἱ μέχρι σήμερον διασωζόμεναι εἰς τὴν
 Στρωμνίτσαν ὀνομασίαι «Τιβέριος Λόφος» ἢ «Βασιλικὸς Λόφος», ἀναφε-
 ρόμεναι εἰς τὸν κεντρικώτερον δεσπόζοντα λόφον ἄνωθεν τοῦ κυρίως οἰκι-
 σμοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποῦοι λόφου ἔκειτο ἀσφαλῶς ἡ ἀκρόπολις, τείχη τῆς ὁποί-
 ας διατηροῦνται μέχρι σήμερον². Ἐπὶ κάποιου, λοιπόν, Τιβερίου, ἐκ τῶν
 μνημονευθέντων τριῶν, πρέπει νὰ ἰδρῦθη καὶ ὠχυρώθῃ ἡ ἀκρόπολις αὕτη.
 Ἐπὶ τοῦ Τιβερίου αὐτοῦ, ἡ ἀκρόπολις καὶ ὁ περίξ οἰκισμὸς ἔλαβον τὴν ὀνο-
 μασίαν «Τιβεριοῦπολις», ὁ δὲ λόφος ἀποκαλεῖται ἔκτοτε «Τιβέριος Λό-
 φος» ἢ «Βασιλικὸς Λόφος»: μετὰ τῆς ὀνομασίας αὐτῆς συνεδέθη ἡ ἄλλη
 βυζαντινοσλαβικὴ ὀνομασία τοῦ ἰδίου οἰκισμοῦ «Στρωμνίτσα». Κατὰ τὴν
 περίοδον, δηλαδὴ, τῆς βουλγαρικῆς κατοχῆς, ἡ Τιβεριοῦπολις τῆς πρωτο-
 βυζαντινῆς περιόδου δέχεται καὶ τὴν ὀνομασίαν «Στρωμνίτσα», ἀπαντῶσαν
 εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ προελθοῦσαν προφανῶς ἐκ παραπο-
 τάμου τοῦ Στρυμόνος, τοῦ Στρούμα, τῆς τελευταίας ταύτης ὀνομασίας οὐ-
 σης παραλλαγῆς τῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν πάλιν ὀνομασίας Στρυμών³: ἡ δευ-
 τέρα ὀνομασία «Στρωμνίτσα» σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεκράτησε τελικῶς τῆς ἄλλης.

Διατί, λοιπόν, νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν περίπτωσιν ἐκ τῆς ὀνομασίας τῆς
 Τιβεριοπόλεως, τῆς μετέπειτα Στρωμνίτης, νὰ ἐκλήθησαν οὕτω καὶ οἱ 15
 Ήερομάρτυρες, ὅπως εἰς ἄλλας περιπτώσεις ἔχει συμβῆ, π.χ., ἡ ἁγία Παρα-
 σκευὴ ἢ Ἐπιβατηνὴ, τῆς ὁποίας τὰ θαυματουργὰ ἱερά λείψανα μετέφερον
 ὁ Ἀσὲν Β' εἰς τὸ Τύρνοβον δὲν ἐδάανεσε τὸ τοπωνύμιόν της εἰς τὸ Τύρνο-

φυλάκτου περιγραφόμενον σχετικὸν σκηνικὸν περὶ μακρᾶς καὶ πολυπληθοῦς καὶ μεγα-
 λοπρεποῦς πομπῆς ἀπὸ Βραγαληνίτζης μέχρι Στρωμνίτης καὶ τανάπαλιν ἐπιβεβαίω ἡ τὴν
 ἄποψιν αὐτήν.

1. Radovanović, ἑ.ἀ., 482, καὶ Ἀθ. Ἀγγελόπουλου, Βόρειος Μακεδο-
 νία, σ. 27.

2. Ἀγγελόπουλου, ἑ.ἀ., σ. 18, ὅπου δημοσιεύεται ὡς «Εἰκ. 1. Τμήμα τῶν τει-
 χῶν τῆς ἀκροπόλεως Στρωμνίτης ἐπὶ τοῦ Τιβερίου Λόφου».

3. Ἀγγελόπουλου, ἑ.ἀ., σ. 27. Πρβλ. καὶ Tafel, ἑ.ἀ., σ. 294, ὑποσ. 10:
 «Strumitza (variatur in formis) autem est forma Slavorum diminutiva vocis Struma i.e. Stry-
 mon».

βον, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀπεκλήθη «Τυρνοβιανή» ἐν συνεχείᾳ μεταφερθὲν τὸ λείψανόν της εἰς τὴν Σερβίαν ἀπεκλήθη «Σερβίς» καὶ εἰς τὸ Ἱάσιον «Ἱασινή»¹.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ὑποτιθεμένη πῶσις τοῦ Θεοφυλάκτου εἰς τόσον κολοσσιαῖον ἱστορικὸν λάθος ἔρχεται εἰς ἄκραν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν, γενικῶς ἀποδεκτὴν, αὐθεντικότητα καὶ ἐγκυρότητα τῶν πληροφοριῶν του περὶ προσώπων καὶ γεγονότων, τόσον ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Πρώτης Ἐκκλησίας (α' μέρος), ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸν βίον τῶν 15 Μαρτύρων (β' μέρος), τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τῶν «Πρωτοβουλγάρων» (γ' μέρος) καὶ τὴν θαυματουργικὴν ἐπίδρασιν τῶν 15 Ἱερομαρτύρων εἰς ὄλην τὴν Μακεδονίαν (δ' μέρος)².

Ἄλλο πρόβλημα. Οἱ Ἱερομάρτυρες οὗτοι ἦσαν 15 ἢ 16; Ὁ Θεοφυλάκτος ἐπιγράφει τὸ σχετικὸν ἔργον «Μαρτύριον τῶν Ἁγίων Ἐνδόξων Ἱερομαρτύρων ΙΕ'» καὶ εἶναι, ἐν προκειμένῳ, ἀπολύτως σαφές. Ἡ χειρόγραφος ὁμος παράδοσις τοῦ βίου ὁμιλεῖ περὶ 16 Ἱερομαρτύρων. Ἡ σύγχυσις ἐντοπιζεται εἰς τὸν δεύτερον Ἱερομάρτυρα, τὸν Κομάσιον, ὁ ὁποῖος, ἔχω τὴν γνώμην, ἐκαλεῖτο ὁ ἴδιος καὶ Ἐτιμάσιος «Κομάσιος ὡς καὶ Ἐτιμάσιος», ὅπως ὀρθῶς συμπληρᾷ οἱ Finetti³: οὕτω μετέφρασαν εἰς τὴν βουλγαρικὴν οἱ προμνημονευθέντες Συμεῶν, Maslev καὶ Παρθένιος⁴. Οἱ Συναξαρισταί, παρασυρθέντες ἀπὸ τὴν λανθασμένην χειρόγραφον παράδοσιν, διαστῆλουν μεταξὺ Κομασίου καὶ Ἐτιμασίου καὶ τοὺς κάμνον οὕτω 16. Εἰς τὸν ὑποτιθέμενον δεύτερον μάλιστα, τὸν Ἐτιμάσιον, τὸν ὁποῖον δὲν γνωρίζουν ποῦ νὰ τὸν κατατάξουν, διότι τίποτε περὶ αὐτοῦ δὲν λέγει ὁ Βίος τοῦ Θεοφυλάκτου, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρξε ποτέ, οὔτε μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων (Τιμοθέου, Θεοδώρου), ἢ μεταξὺ τῶν ἱερέων (Ἰωάννου, Σεργίου, Θεοδώρου, Νικηφόρου), ἢ μεταξὺ τῶν διακόνων (Βασιλείου, Θωμᾶ), ἢ τέλος μεταξὺ τῶν μοναχῶν (Ἱεροθέου, Δανιήλ, Χαρίτωνος, Σωκράτους, Κομασίου, Εὐσεβίου), ἀφιερῶν οὐ μόνον λογοπαίγιον:

«Εἰς τὸν Ἐτιμάσιον. Ἀφαιρεθείσης συλλαβῆς πρώτης, μακαρ.

Κλησις παριστᾷ ἦν ἔχεις τιμὴν ἄνω»⁵.

1. Θ. Ζήση, Ἡ Ἁγία Παρασκευὴ ἢ Ἐπιβατηνὴ καὶ ἄγνωστος κανὼν τοῦ Μελετίου Συρίγου εἰς αὐτήν, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 4 καὶ 8-9.

2. Θεοφυλάκτου, Μαρτύριον, ἔ.ἀ., στ. 152-176, 176-188, 190-201, 201-222.

3. Βλ. Migne, PG 126, στ. 174, «17. Ex horum numero fuere Timotheus, Comasius, (qui et Etimasius), Eusebius...».

4. Maslev, ἔ.ἀ., στ. 160-161.

5. Βλ. Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τ. ια', Ἀθήναι 1964, σ. 718. Πρβλ. καὶ Συναξαριστὴν Μαυρικίου, Νικοδήμου κ.λ., τ.γ', Ἀθήναι, σ. 258, καὶ Σφρονίου Ἐδστρατιάδου, μητροπολίτου Λεοντοπόλεως, Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, σ. 449.

Ἡ ἑλληνικὴ ἔκδοσις τοῦ Migne εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μᾶς ἀποπροσανατολίζει ἀκόμη περισσότερο. Λέγει τὸ κείμενον: «Ἐκ τούτων ἦσαν ὁ Τιμόθεος καὶ Κο... καὶ Ἐτιμάσιος, Εὐσέβιός τε καὶ Θεόδωρος...» (τόμ. 126, στ. 176). Δι' αὐτό, καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα ἱστορικὰ προβλήματα, ἀπαιτεῖται νέα κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ βίου τῶν 15 Ἱερομαρτύρων.

Τέλος, ὁ ἀκριβὴς ἐντοπισμὸς τῶν ἑλληνικῶν καὶ «πρωτοβουλγαρικῶν» πηγῶν τοῦ βίου τούτου τοῦ Θεοφυλάκτου εἶναι ἐν ἄλλο ζήτημα. Αὐτὸ προσπαθεῖ, ὡς πρὸς τὰς «πρωτοβουλγαρικάς» πηγάς, νὰ τὸ ἐπιλύσῃ ἡ Nadežna Dragova ὑπὸ τὸ κριτικὸν βλέμμα τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ Besenliев¹. Ἡ ὅλη ὑπόθεσις ἐπιδέχεται πολλὴν συζήτησιν.

3. Ἡ λατρευτικὴ πραγματικότητα. Ὑπεράνω ὅμως τῶν ποικίλων ἐπιστημονικῶν προβλημάτων καὶ ἀμφισβητήσεων ὑπάρχει καὶ ζῆ ἡ τιμητικὴ λατρεία τῶν 15 Ἱερομαρτύρων Στρωμνίτισης.

Οὗτοι τιμῶνται ὡς τοπικοὶ ἅγιοι διὰ μέσου τῶν αἰῶνων καὶ μέχρι σήμερον ἀπὸ μέρους τῶν αὐτοχθόνων Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ νέων ἐποίκων ὁμοδόξων Βουλγάρων καὶ Σέρβων· κυρίως ὅμως οἱ Ἕλληνες τῆς Στρωμνίτισης καὶ οἱ νεοφώτιστοι Βούλγαροι τῆς μεσαιωνικῆς «Βραγαληνίτζης»², εἶχον τὸν ἰδιαίτερον πνευματικὸν προνόμιον καὶ τὴν ἐξέχουσαν πνευματικὴν κληρονομίαν νὰ τιμοῦν καὶ νὰ εὐλαβοῦνται περισσότερο ἀπὸ ὄλους τοὺς ἄλλους τὴν μνήμην τῶν.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Τιβεριουπόλεως, τῆς μετέπειτα Στρωμνίτισης, ὀφείλει τὸν ἐκχριστιανισμόν του, τὸν 4 αἰῶνα μ.Χ., καὶ τὸν πνευματικὸν πολιτισμόν του ἐν συνεχείᾳ, εἰς τοὺς Ἱερομάρτυρας τούτους. Δικαιολογῶν τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς περιοχῆς ὁ Θεοφύλακτος λέγει ἐπὶ λέξει: «οὐδεὶς τὰ Ἑλλήνων πρεσβεύων ὑπελείφθη ἐν τῇ τῆς Τιβεριουπόλεως περιχώρῳ, πάντες δὲ οἱ τῆδε Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ προσκυνηταί»³. Ὁ ἀπόηχος τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεώς τῶν εἶχε φθάσει καὶ μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν «πολὺς ὁ περὶ τούτων κατεῖχε λόγος», «τῆς τούτων φήμης πάντα τό-

1. Dragova, ἑ.ἀ., σ. 128-129, ὅπου ἡ σχηματικὴ ὑπόθεσις τῶν «πρωτοβουλγαρικῶν» πηγῶν τοῦ Θεοφυλάκτου.

2. Προφανῶς εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἀρχαίων Βαργάλων, βορειοανατολικῶς τῶν Στόβων, οὐχὶ πάντως πολὺ μακρὰν τῆς Στρωμνίτισης συμφώνως πρὸς τὸν Θεοφύλακτον Βουλγαρίας, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ περὶ πομπῆς κλήρου, ἀρχόντων καὶ πλήθους πολλοῦ ἀπὸ Βραγαληνίτζης μέχρι Τιβεριουπόλεως πρὸς παραλαβὴν τῶν ἱερῶν λειψάνων τῶν 15 Ἱερομαρτύρων. Βλ. Migne, PG 126, στ. 204, 208. Περὶ τῆς θέσεως Βαργάλων καὶ Βραγαληνίτζης βλ. λεπτομερέστερον εἰς Parzoglou, σ. 245-246. Πρβλ. καὶ Γ. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς Μέσους Χρόνους (285-1354), ἑ.ἀ., σ. 95.

3. MPG, 126, στ. 177D.

πον διυπατάμενης ὀξεῖ τῷ πετρῷ»¹. Διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ δὲ θανάτου αὐτῶν καὶ τῆς θαυματουργικῆς φήμης των ἐσφράγισαν οὗτοι τὸν πνευματικὸν βίον τῆς Στρωμνίτισης (εἰκ. 1) καὶ τῶν περιχώρων ἀλλὰ καὶ ὀλοκλήρου τῆς Μακεδονίας. «Τὰ μέντοι θαύματα οὐ μόνους τῆς ἐγχωρίου ἐχορήγουν ἀφθόνως, ἀλλ' ἤδη καὶ ἄχρι τῆς ὑπερορίας φθάνοντα, τῇ τοῦ Χριστοῦ δυνάμει ἀπερίγρα-

*Εἰκ. 1. Σημερινὸν ἐξωκκλήσιον τῶν Πεντεκαίδεκα
Ἱερομαρτύρων εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου*

(Βλ. Ἄθ. Ἀγγελοπούλου, Βόρειος Μακεδονία. Ὁ Ἑλληνισμὸς
τῆς Στρωμνίτισης, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 56)

πτοι τυγχάνοντες μάρτυρες... καὶ μήτε ἐν Τιβεριουπόλει ἐναπολειφθῆναι τινα τῶν ἀσεβῶν, μήτε ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ καὶ τοῖς ὀρίοις αὐτῆς· μᾶλλον μὲν οὖν... καὶ τοῖς λοιποῖς τῆς Δύσεως μέρεσι ἐφαπλωθῆναι τὴν πίστιν ἐκ τῆς τῶν θαυμάτων δυνάμεως· ὥστε γενέσθαι τὴν Τιβεριούπολιν περιφανῆ τινα πύργον, ταῖς ἄλλαις δυτικαῖς πόλεσι τὸ τῆς πίστεως φῶς πυρσεύουσαν καὶ τοὺς ἐν τῷ πελάγει τῆς ἀπιστίας σκοτεινῆς πλάνης ἀνακαλουμένους»².

Οἱ δὲ «Πρωτοβούλγαροι», συγγεινιάσαντες τὸν 9ον αἰῶνα μετὰ τῶν Χριστιανῶν Ἑλλήνων τῆς περιοχῆς Στρωμνίτισης, ἐνεκολλώθησαν τὴν τιμητικὴν λατρείαν τῶν Ἱερομαρτύρων τούτων εἰς τὴν πλέον κρίσιμον καμπὴν τῆς ἱστορίας των, τὸν 9ον αἰῶνα. Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους συνέπεσε μὲ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης τιμητικῆς λατρείας τῶν 15 Ἱε-

1. Αὐτόθι, στ. 188C.

2. Αὐτόθι, στ. 189A.

ρομαρτύρων, καθ' ὄλην τὴν Μακεδονίαν μὲ ἐπίκεντρον τὴν Στρώμνισαν· οὐδεμία γεννᾶται ἀμφιβολία ὅτι τὸ πνευματικὸν κεφάλαιον τῶν Μαρτύρων τούτων συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν καλυτέραν ἐμπέδωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρὰ τῷ νεοφωτιστῷ ἔθνει τῶν Βουλγάρων.

Οὗτω μόνον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἄλλη πληροφορία τοῦ Θεοφυλάκτου ὅτι «οἱ ἅγιοι οὗτοι... πᾶσι τοῖς δεομένοις δασιλεῖς τὰς ἰάσεις πηγάζοντες περιβόητοι πᾶσιν ἦσαν. Φθάνει τοίνυν ἡ περὶ τούτων φήμη εἰς τὰς τοῦ βασιλέως Βουλγάρων Μιχαὴλ ἀκοάς. Ὁ δὲ, οἷος ἦν ἐκεῖνος περὶ τὰ θεῖα θερμομότατος, προστάττει ναὸν τοῖς ἁγίοις ἀνεγερθῆναι ἐν τῇ Βραγαληνίτζης ἐπισκοπῇ (ὃ καὶ γέγονε), κάκεισε μετακομισθέντα τὰ ἱερά ταῦτα λειψάνα δ-περ οὐκ ἡμελήθη...»¹.

Ἡ ἀποστολὴ τῆς ἀνευρέσεως καὶ μετακομιδῆς τῶν ἱερῶν λειψάνων τῶν 15 Ἱερομαρτύρων ἀνετέθη εἰς τὸν κόμητα Ταριδῆνα, «ἄνδρα Βουλγάρου, οὐ μόνον εὐγενέστατον, ἀλλὰ καὶ δραστηριώτατον»². Ἀπὸ ὄλην τὴν σχετικὴν περιγραφὴν τοῦ Θεοφυλάκτου ἀξίζει νὰ ἐξαρθῇ ἡ μεγάλη σημασία, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδον οἱ Βούλγαροι ἄρχοντες εἰς τὴν οἰκειοποίησιν καὶ τὴν προβολὴν τῶν ἱερῶν λειψάνων καὶ τῆς τιμητικῆς λατρείας καὶ τῶν θαυματουργικῶν ἰδιοτήτων τῶν 15 Ἱερομαρτύρων πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς νεοπαγοῦς χριστιανικῆς πίστεως παρὰ τῷ λαῷ. Ὁ κόμης Ταριδῆν, καθ' ἃ μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θεοφύλακτος, «συναγαγὼν δὲ καὶ ἄρχιερεῖς σὺν ἱερεῦσιν, ἄρχοντάς τε καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ μεθ' ἕμνων καὶ θυμιαμάτων καταλαμβάνουσι τὴν Τιβεριούπολιν... ἄραντες οὖν (τὰ λειψάνα) μετὰ πολλῆς δοξολογίας καὶ φωταγωγίας, καὶ εὐδοίας, καὶ ἕμνων, εἰς τὴν Βραγαληνίτζαν ἀπήνεσαν... καὶ ὅσα εἰκὸς ἀφοσιωσάμενοι, κατατιθέασι τὰς θείας θήκας ἐκεῖνας ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τοῦ εἰς τὸ ὄνομα τῶν ἁγίων οἰκοδομηθέντος ναοῦ, εἰκοστῇ ὀγδόῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἄγοντος. Ἀφωρίσθη δὲ τῷ θείῳ τούτῳ ναῷ καὶ κληρος, Βουλγάρων γλώττη τὰ θεῖα πεπαιδευμένους, ὥστε προεδρεῖν τούτῳ καὶ τὰς ἱεράς ποιεῖσθαι ἕμνολογίας ἐκάστοτε...»³.

Κατόπιν σκληρῶν διαπραγματεύσεων καὶ συμβιβασμῶν μεταξὺ τοῦ Ταριδῆνος καὶ τῶν Στρωμνισσιωτῶν, οἱ Βούλγαροι ἀπεκόμισαν τελικῶς τὰ λειψάνα μόνον τριῶν εἰς πρώτην φάσιν (τοῦ Τιμοθέου, τοῦ Κομασίου, τοῦ Εὐσεβίου) καὶ ἄλλων δύο (τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Θεοδώρου) ἐπὶ Συμεῶν, διὰ τοῦ κόμητος Δίστρου, κατὰ τὸ προηγούμενον τοῦ Ταριδῆνος⁴.

1. Αὐτόθι, στ. 201CD.

2. Αὐτόθι, στ. 201D.

3. Αὐτόθι, στ. 204A· στ. 208A· στ. 208D.

4. Αὐτόθι, στ. 205D: «...τέλος, συνεβίβασαν ὥστε τρεῖς ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων ἁγίων μόνους ἄραντες, λέγω δὴ, Τιμόθεον, Κομάσιον καὶ Εὐσεβιον, τοὺς δὲ λοιπούς, ἐν Τιβεριουπόλει καταλιπεῖν», καὶ στ. 213A: «μζ'. Βλαδίμηρος δὲ ὁ υἱὸς τῷ Βορίσει γεγεννημένος, ὡς

Οὕτω, ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 9ου αἰῶνος μ.Χ. ἐγκαινιάζεται νέα περίοδος τιμητικῆς λατρείας τῶν Μαρτύρων τούτων, ἡ ὁποία σφραγίζει ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἑλληνοβουλγαρικὴν πνευματικὴν παράδοσιν, με ἐπίκεντρον τὰς τοπικὰς Ἐκκλησίας Τιβεριουπόλεως ἢ Στρωμνίτης καὶ Βραγαληνίτης. Ἡ περίοδος αὕτη κοινῆς τιμητικῆς λατρείας, ὑπὸ διαφόρους εὐνοϊκὰς ἢ δυσκόλους περιστάσεις, ἐκτείνεται χρονικῶς καθ' ὅλην τὴν βυζαντινὴν περίοδον καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ἐξικνεῖται μέχρι τῶν βαλκανικῶν πολέμων, τῶν ἐτῶν 1912-1913.

Ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης περιόδου τιμητικῆς λατρείας πέριξ τῆς ἱερᾶς μνήμης τῶν 15 Ἱερομαρτύρων σώζονται ἀρκεταὶ μαρτυρίαί, τόσον ἑλληνικαί, ὅσον καὶ σλαβικαί, αἱ ὁποῖαι ἐπιβεβαιώνουν τὴν πνευματικὴν ταύτην κληρονομίαν, με ἀποκορύφωμα τὰς ἐκδηλώσεις τῆς 28ης Νοεμβρίου ἐκάστου ἔτους.

Μετὰ τὸν 9ον αἰῶνα, ἔξαρσιν παρουσιάζουν αἱ συναφεῖς ἐκδηλώσεις πρὸς τιμὴν τῶν 15 Ἱερομαρτύρων τὸν 12ον αἰῶνα, ὁπότε προήλθε καὶ ἡ ἀνάγκη συγγραφῆς τοῦ Βίου τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου τὸν 14ον αἰῶνα, ὁπότε ἐν Στρωμνίτῃ μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξίς ναοῦ τῶν 15 Ἱερομαρτύρων με ἱκανὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα καλλιεργησίμου γῆς, ἀμπελώνων καὶ ὑδρομύλων¹, καὶ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα, ὁπότε ἔχομεν ἐκδόσεις τοῦ Βίου τῶν τοῦ Θεοφυλάκτου καὶ τῶν Ἀσματικῶν Ἀκολουθιῶν τῶν, ὅπως π.χ. τῆς Μοσχολόεως τοῦ 1741, τῆς Βενετίας τοῦ 1758, τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1830, τοῦ Migne 1895, τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας τοῦ 1897 καὶ τῶν ἁγιοεργικῶν παραλλαγῶν². Τὸ β' ἡμίσιον τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ μέχρι τῶν βαλκανικῶν πολέμων παρατηρεῖται ἰδιαιτέρα ἔξαρσις τιμητικῶν ἐκδηλώσεων πρὸς τιμὴν τῶν 15 Ἱερομαρτύρων εἰς Στρωμνίταν, ὡς συνάρτησις, κυρίως, τῶν ἐθνικῶν ἀνταγωνισμῶν μεταξὺ τοῦ ὑπερτεροῦντος ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ μειοψηφοῦντος βουλγαρικοῦ στοιχείου Στρωμνίτης. Συγκεκριμέναι πρωτοβουλιαὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Στρωμνίτης ἐπὶ τουρκοκρατίας ὅπως ἀνεγερθῆ ὁ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν καταστραφεὶς ναὸς τῶν 15 Ἱερομαρτύρων τοῦ 14ου αἰῶνος οὐδὲν ἀπέδωσαν προσκρούσασαι εἰς τὸν μουσουλμανικὸν φα-

ὁ λόγος φθάσας διέλαβε, τὴν βασιλείαν ἀπ' ἐκείνου παρέλαβε. Τέσσαρες τῆ ἀρχῆ ἐπιβεβηκότος ἐνιαυτός, ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφός, ὃ ὄνομα Συμεών, ἐπὶ τῶν πραγμάτων καθίσταται. Οὐ κελεύσαντος Δίσυρος ὁ κόμης μετεκόμισε τοὺς ἁγίους Σωκράτην καὶ Θεόδωρον. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ τοῖς προδιαληφθεῖσιν ἁγίοις συγκατετέθησαν...».

1. Βλ. χρυσόβουλλον Στεφάνου Δουσάν, περὶ ἰδρύσεως τῆς μονῆς Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ εἰς Πριζρένην περὶ τὸ 1348, ὅπου γίνεται εἰδικὸς λόγος περὶ τοῦ ναοῦ τῶν 15 Ἱερομαρτύρων Στρωμνίτης καὶ τῶν περιουσιακῶν στοιχείων του, τὰ ὁποῖα ὑπέταξεν εἰς τὴν νεοιδρυθθεῖσαν μονήν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ Safarik, εἰς «Glasnik» 15(1862) 303. Πρβλ. καὶ Zlatarski, Legendata..., ἔ.α., σ. 23.

2. Βλ. σχετικὴν βιβλιογραφίαν εἰς ὑποσ. 1 τῆς σ. 446.

νατισμόν. Ὅμως ἡ τιμητικὴ λατρεία πρὸς τοὺς Μάρτυρας ἐσυνεχίζετο ἀδιακόπως ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τοῦ καταστραφέντος ναοῦ.

Σήμερον, μετὰ δηλαδὴ τοὺς δύο βαλκανικοὺς καὶ τοὺς δύο παγκοσμίου πολέμους τοῦ αἰῶνος μας, ὅποτε ὁ χάρτης τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἔχει διαφοροποιηθῆ πολιτειακῶς καὶ δημογραφικῶς, ἄγομεν νέαν περίοδον

Εἰκ. 2. Τεμάχιον λειψάνου τοῦ ἐκ τῶν Πεντεκαίδεκα Ἱερομαρτύρων Πέτρου (Αὐτόθι, σ.60)

πνευματικῆς κληρονομίας ὡς πρὸς τοὺς 15 Ἱερομάρτυρας. Ἡ λατρευτικὴ αὕτη πραγματικότης συνεχίζεται ἀμείωτος ὑπὸ διαφόρους βεβαίως μορφὰς τόσον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅσον καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὑπὸ τὴν σκέπη τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἡμῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν καὶ τὰς συναφεῖς ἐκδηλώσεις τῶν ὁμοδόξων λαῶν μας.

Μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους οἱ Ἕλληνες Στρωμνιτῶται ἐγκαταλείπουν τὴν γενετείραν των καὶ ἐγκαθίστανται ὡς πρόσφυγες εἰς Κιλκίς καὶ Θεσσαλονίκην καὶ τὰ χωρία τοῦ Μπέλες. Μαζὶ μὲ τὰ πλέον πολῦτιμα ὑπάρχοντά των συναποκομίζουν ἀπὸ τὴν Στρώμνιτσαν τὸ ἱερὸν λείψανον τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ ἐκ τῶν 15 Ἱερομαρτύρων Πέτρου, ὡς καὶ τὴν εἰκόνα τῶν Πεντεκαίδεκα Ἱερομαρτύρων (εἰκ. 2,3).

Περὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ Πέτρου κάμνει εἰδικὸν λόγον ὁ Θεοφύλακτος εἰς τὸν Βίον τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, λέγων ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ σχετικὰ μὲ τὸ μαρτύριόν του: «Καὶ δὴ προστάττουσιν ἀποδοθῆναι μὲν τὸν ἅγιον (τὸν Πέτρον), κατὰ γῆς δὲ ταθέντα ράβδους καταικισθῆναι· εἶτα καὶ τὰς χεῖρας ἀποτμηθῆναι καὶ τελευταῖον τὸν διὰ ξίφους ὑποστῆναι

καὶ αὐτὸν θάνατον. Ἐπει δὲ ταῦτα τέλος εἶχον, χεῖρες μὲν ἐκείναι κυσὶν εἰς βρῶσιν ἐρρίφθησαν. Γυνὴ δὲ τις ἐκ γενετῆς τυφλή, οὕτω παρὰ τυχόν τῆς δεξιᾶς τοῦ ὁσίου Πέτρου χειρὸς εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς πεσοῦσης αισθηομένη λαβοῦσα ταύτην ἀνείλατο· καὶ τῇ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καλύπτρα ταύτην ἐνει-

Εἰκ. 3. Οἱ Πεντεκαίδεκα Ἱερομάρτυρες.
Εἰκὼν μεταφρεθεῖσα τὸ 1913 ἀπὸ
τὴν Στρώμνιτσαν εἰς τὴν Κιλκίς
(Αὐτόθι, σ. 60)

λήσασα εἰς τὴν οἰκίαν ὡς εἶχε τάχος καταλαβοῦσα, οὐκ εἶχεν ὁ καὶ χρῆσαιτο τῷ εὐρέματι... εὐθὺς... ἀνεφῆθησαν αὐτῆς οἱ ὀφθαλμοὶ παραχρῆμα, καὶ τὸ φῶς ἰδοῦσα, μεγάλη τῇ φωνῇ τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἐκήρυττε δύναμιν. Οὐ πολλαὶ παρήλθον ἡμέραι καὶ τὴν χεῖρα ταύτην ἄρασα ἢ τοῦ φωτὸς ἀξία γυνή, τὴν Θεσσαλονικέων μεγαλόπολιν καταλαμβάνει. Σκοπὸς δὲ ἦν αὐτῇ, ἐν τιμωτάτῳ τόπῳ κατατεθῆναι τὸ τίμιον. Εὐρίσκει τοῖνυν καὶ τὸν τόπον τοῦ θησαυρίσματος ἄξιον, τὸ τῆς καλλινίκου μάρτυρος Ἄναστασίας πάντιμον τέμενος καὶ τούτῳ τὴν χεῖρα ἐναποτίθεται. Καὶ τὰ μὲν τῆς τιμίας χειρὸς οὕτως ἔσχεν...»¹.

Αὐτό, λοιπόν, τὸ ἱερὸν λειψάνον, τὸ ὁποῖον ἐν καιρῷ ἐπανῆλθεν εἰς Στρώμνιτσαν καὶ ἠκολούθησε τελικῶς τὴν προσφυγικὴν τύχην τῶν Στρωμνιτισιωτῶν, φυλάσσεται σήμερον εἰς Κιλκίς εἰς τὸν ὁμώνυμον νεόδμητον ἐνοριακὸν ναὸν τῆς πόλεως αὐτῆς (εἰκ. 4 καὶ 5). Ἐκάστην 28ην Νοεμβρίου γίνεται εἰς Κιλκίς ἐπίσημος λιτάνευσις τοῦ ἱεροῦ τούτου λειψάνου μετὰ τῆς εἰκόνας

1. MPG 126, στ. 188 AB. Ὁ R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, Paris 1975, σ. 360, κάμνει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ναοῦ τῆς μάρτυρος Ἄνησιᾶς καὶ ὄχι Ἄναστασίας, διότι ἐξ ἄλλης πηγῆς δὲν εἶναι μεμαρτυρημένη ἡ ὑπαρξίς ναοῦ ἐν Θεσσαλονικῇ ἁγίας Ἄναστασίας. Μήπως ὁμοῦ πρέπει κατὰ κάποιον τρόπον νὰ συνδέσωμεν τὴν πληροφορίαν τοῦ Θεοφυλάκτου μετὰ τὴν τιμητικὴν λατρείαν τῆς «καλλινίκου μάρτυρος» Ἄναστασίας, τῆς ὁμώνυμου μονῆς παρὰ τὴν Θεσσαλονικίην, μαρτυρησάσης εἰς τὸ Σίριμον περὶ τὸ 304 μ.Χ., καὶ ἀγούσης τὴν μνήμην

τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, τὴν δὲ ἐπομένην Κυριακὴν τῆς 28ης Νοεμβρίου ταῦτα μεταφέρονται εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς προσκύνησίν των καὶ ὑπὸ τῶν Στρωμνιτωτῶν Θεσσαλονίκης, οἱ ὅποιοι ὀργανώνουν εἰδικὸν φιλολογικὸν καὶ θρησκευτικὸν μνημόσυνον. Φωτογραφίαι τοῦ ἱεροῦ λειψάνου τῆς δεξιᾶς χειρὸς τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ τῆς εἰκόνας τῶν 15 Ἱερομαρτύρων ἐδημοσιεύθησαν νῦν τὸ πρῶτον εἰς πρόσφατον περὶ Στρωμνίτσης μονογραφίαν μου¹. Εἰς ἄλλα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος δὲν διεπιστώθη ἐκδήλωσις τιμητικῆς λατρείας τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ κυρίως τοῦ Κιλκίς, κατὰ παράδοσιν παλαιᾶν τῶν Στρωμνιτωτῶν.

Εἰκ. 4. Ὁναὸς τῶν Πεντεκαίδεκα Ἱερομαρτύρων εἰς τὸ Κιλκίς

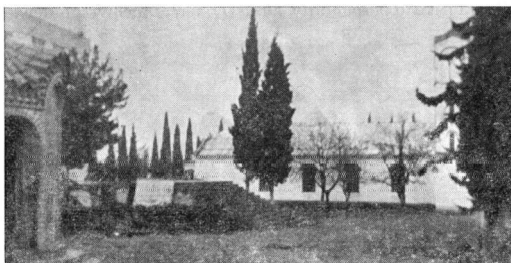
Ἀσφαλῶς, οἱ 15 Ἱερομάρτυρες τιμῶνται σήμερον καὶ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων Ὁρθοδόξων Χριστιανῶν μὲ ἐπίκεντρον τὴν Βουλγαρικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ κυρίως τὴν τοπικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Στρωμνίτσης. Εἰς τὸν χῶρον δικαιοδοσίας τῆς Βουλγαρικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν ἔχομεν κάποιαν ἰδιαιτέραν ἔκφρασιν τιμητικῆς λατρείας πρὸς τοὺς Ἱερομάρτυρας τούτους. Οὔτε ναοὶ ἢ παρεκκλήσια ἢ ἐξωκλήσια τιμῶνται ἐπ' ὄνοματι τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, ἀλλ' οὔτε πρὸ παντὸς καὶ ἱερά λειψανά των σώζονται, καθ' ὅσον τουλάχιστον ἐγὼ γνωρίζω ἐξηκριβωμένως, εἰς τὸν χῶρον τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν τούτοις, οἱ Ἱερομάρτυρες οὔτοι, ἐπειδὴ συνεδέθησαν ἀρρήκτως μὲ τὴν βουλγαρικὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος, διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους, τιμῶνται ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς ὀρθοδόξου συνειδήσεως

τῆς τὴν 22 Δεκεμβρίου, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον αἱ πηγαὶ ἀγνοοῦν παντάπασιν τὴν ὑπαρξίν ναοῦ ἁγίας Ἀναστασίας ἐντὸς τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης; Πρβλ. D. Attwater, A Dictionary of Saints, London 1976, σ. 44.

1. Ἄθ. Ἀγγελόπουλου, ἔ.α., σ. 60.

ὡς βούλγαροι ἄγιοι. Ἡ τελευταία, πάντως, ἀπὸ βουλγαρικῆς πλευρᾶς, ἐκδήλωσις τιμητικῆς μνείας τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, εἶναι καὶ ἡ εἰς τὴν σημερινὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν δημοσίευσις τῶν κυριωτέρων τμημάτων τοῦ βίου τῶν 15 Ἱερομαρτύρων ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Λεύκης Παρθενίου, εἰς πρόσφατον ἔκδοσιν τῶν Βίων τῶν Βουλγάρων ἁγίων, τῆς Ἱεράς Συνόδου τοῦ Βουλγαρικοῦ Πατριαρχείου, μὲ βάσιν τὴν ἔκδοσιν τοῦ Migne. Κυρίως ὁμῶς εἰς τὴν Στρώμνιτσαν, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθη ἡμεῖς πρὸ ἑτῶν δίδς, τὸ 1972 καὶ τὸ 1973, διὰ τὴν διαπιστώσασθαι τὴν ὑπαρξίν καταλοίπων τιμητικῆς λατρείας πρὸς

Εἰκ. 5. Ὁ ὑπὸ ἀνέγερσιν ναὸς τῶν Πεντεκαίδεκα εἰς τὸ Κιλκίς, παραπλεύρως τοῦ παλαιοῦ

τοὺς Ἱερομάρτυρας τούτους, ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν τὰ πειστήρια τῆς τιμῆς ταύτης. Εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου σώζονται ἐξωκκλήσιον τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, ἰδρυθὲν τὸ 1919 ὑπὸ τῶν σερβικῶν στρατευμάτων κατοχῆς, ἀπὸ τὰ παλαιὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ 14ου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον καθημερινῶς ἐπισκέπτονται οἱ ἐντόπιοι Ὀρθόδοξοι κάτοικοι Στρωμνίτης, ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ τὰ θεμέλια βασιλικῆς, προφανῶς ἐκείνης περὶ τῶν ὁποίων μᾶς πληροφοροῦν αἱ μνημονευθεῖσαι πηγαι τοῦ 14ου αἰῶνος, καὶ παραπλεύρως ἐν ἐξελίξει ἀνεγειρόμενος ἱερός ναὸς (εἰκ. 1) πρὸς τιμὴν τῶν Μαρτύρων τούτων¹.

4. Συμπεράσματα. Ἐξ ὄλων τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἀβιάστως ἐξάγονται τὰ ἐξῆς συμπεράσματα:

α. Τὰ ἔργα τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας ἰδίως αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, καὶ ἰδιαίτατα ὁ Βίος τῶν 15 Ἱερομαρτύρων Τιβεριουπόλεως, εἰς τὸν ὁποῖον κυρίως καὶ ἐπεμείναμεν, συνιστοῦν ἀξιόλογον παραγωγήν, πολὺ θετικὴν, εἰς τὴν ἐξελίξιν τῶν πνευματικῶν καὶ ἱστορικῶν σχέσε-

1. Βλ. Αὐτόθι, σ. 56.

ων μεταξύ κυρίως Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, κατὰ τοὺς μέσους καὶ νεωτέρους χρόνους. Ἐναπόκειται εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ βουλγαρικὴν ἱστοριογραφίαν νὰ ἀξιοποιήσουν ἀντικειμενικῶς καὶ θετικῶς τὰς πηγὰς ταύτας κοινῆς πνευματικῆς καὶ ἱστορικῆς κληρονομίας καὶ συμβιώσεως τῶν λαῶν μας.

β. Αἱ μέχρι τοῦδε ἔρευναι τῶν ἱστορικῶν, παρ' ὅλας τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρους ἐκτιμήσεις, συνιστοῦν ὡποσδήποτε μίαν καλὴν βάσιν περαιτέρω σπουδῆς καὶ προβολῆς τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ Θεοφυλάκτου τόσον ἀπὸ ἑλληνικῆς ὥσον καὶ ἀπὸ βουλγαρικῆς πλευρᾶς. Ὡς πρὸς τὰ τεθέντα καὶ ἀναλυθέντα ἱστορικὰ προβλήματα θέλομεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι ὁ Θεοφύλακτος ὑπῆρξεν ἀντικείμενον παρανοήσεως ἐκ μέρους τῶν προσημνημονυθέντων συγγραφέων, Tafel, Jireček, Zlatarski, Parazoglou. Ἡμεῖς μετὰ τοῦ Θεοφυλάκτου φρονοῦμεν ὅτι ἡ Στρώμιτις ἐκαλεῖτο προηγουμένως Τιβεριούπολις, εἰς αὐτὴν δὲ τὴν Τιβεριούπολιν, τὴν ἐπονομαζομένην Στρώμιτισαν, ἐμαρτύρησαν οἱ ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας 4 πρόσφυγες καὶ 11 ἐντόπιοι, δηλαδὴ οἱ 15 ἐν ὄλῳ Ἱερομάρτυρες τῆς Τιβεριουπόλεως. Πάντως, τὰ ἱστορικὰ προβλήματα περὶ τῆς Τιβεριουπόλεως καὶ τῶν 15 Ἱερομαρτύρων πρέπει νὰ ἐπανεξετασθοῦν ἐπὶ νέας βάσεως, ἀφοῦ ἀποκτήσωμεν προηγουμένως κριτικὴν ἐπανεκδοσὶν ἀκριβῆ τοῦ Βίου τῶν 15 Ἱερομαρτύρων, διότι ἡ ὑπάρχουσα τῶν Migne-Finetti, εἰς τὴν ὁποίαν στηρίζονται καὶ αἱ ἐν χρήσει μέχρι σήμερον βουλγαρικαὶ μεταφράσεις καὶ κριτικαὶ παρατηρήσεις, γέμει πολλῶν λαθῶν, ὄχι μόνον γλωσσικῶν καὶ συντακτικῶν, ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶν.

γ. Οἱ 15 Ἱερομάρτυρες ἐσφράγισαν τὸν πνευματικὸν βίον ἰδιαίτερος τῶν Ἑλλήνων τῆς Βορειοανατολικῆς Μακεδονίας μὲ ἐπίκεντρον τὴν τοπικὴν Ἐκκλησίαν Στρώμιτισης, ἀλλὰ καὶ τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν καὶ ἐνεῦθεν, μὲ ἐπίκεντρον τὴν τοπικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Βραγαλνιτζῆς, βορειότερον τῆς Στρώμιτισης.

δ. Ἡ τιμητικὴ λατρεία τῶν Ἱερομαρτύρων τούτων εἶχε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη διὰ τὸν Ἑλληνισμόν πάντοτε τοπικὸν χαρακτῆρα ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ μακεδονικοῦ χώρου μὲ ἐπίκεντρα τὴν Στρώμιτισαν, τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ τὸ Κιλκίς μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους, ἐνῶ διὰ τοὺς Βουλγάρους καθολικώτερον χαρακτῆρα διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους.

ε. Οἱ 15 Ἱερομάρτυρες, διὰ τῆς κοινῆς πρὸς αὐτοὺς τιμητικῆς λατρείας Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, συνιστοῦν πνευματικὸν κρίκον ἐνότητος μεταξὺ τῶν δύο ὁμοδόξων λαῶν καὶ ἐκφράζουν ἐν τῇ πράξει τὴν ἀλήθειαν τῆς οἰκουμενικότητος τῆς Ὀρθοδοξίας ὑπεράνω τῶν διαφορῶν ἐθνικῶν καὶ γλωσσικῶν προβλημάτων.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ

AIPhHOS	Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves
BK	Balgarski Knjižici
BS	Bibliotheca Sanctorum
BP	Balgarski Pregled
IRAI	Izvestija Ruskago Arheologičeskago Instituta v Konstantinopolije
Migne, PG	Migne, Patrologia Graeca
MPG	Migne, Patrologia Graeca
NES	Narodna Enciklopedija Stanojevića
PS	Periodičesko Spisanie
SB	Studia Balkanica
ΘHE	Θρησκευτική και Ἱθική Ἐγκυκλοπαίδεια
Byz. Bul.	Byzantino-Bulgaria
GSND	Glasnik Skopskog Narodnog Društva
EEBS	Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
REB	Revue des Etudes Byzantines
ZRVI	Zbornik Radovo Vizantološkog Instituta
SBZ	Studi Bizantini

Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

SUMMARY

Athanasios Angelopoulos, «Martyrium ss. quindecim illustrium Martyrum». Historical problems and cultural reality.

Archbishop of Bulgaria Theophylactos' works, especially his letters and most particularly «The lives of the 15 martyrs of Tiberiupolis», which are mainly dealt with, in this paper, constitute a remarkable source, very positive, in the development of the spiritual and historical relations mainly between the Greeks and Bulgarians in the middle and later ages.

It is up to the Greek and Bulgarian historiography to evaluate objectively and positively these sources of the common cultural and historical heritage and symbiosis of our people.

The up to date historians' researches, in spite of all their different estimates, constitute a good basis for further study and promotion of Theophylactos' written works as much from the Greek side as from the Bulgarian side.

As far as the stated and analysed historical problems are concerned, I should like to believe that Theophylactos was somehow misunderstood by the above mentioned writers Tafel, Jireček, Zlatarski and Papazoglou.

Therefore, according to Theophylactos, Stromnitsa was called earlier Tiberiupolis, and in this Tiberiupolis, the later called Stromnitsa, the 4 refugees from Asia Minor and the 11 natives suffered martyrdom.